

Jonathan Littell. *Le sec et l'humide. Une brève incursion en territoire fasciste*. Postface de Klaus Theweleit. Gallimard
Jonathan Littell. *Études*. Desseins de Jesse Littell. Fata Morgana

Léon Degrelle, de Waalse Mussert, komt hooguit zijdelings voor in *Les bienveillantes*, de reusachtige roman waarmee de Frans-Amerikaanse auteur Jonathan Littell in 2006 de Prix Goncourt won. De verteller en hoofdpersoon, SS-Obersturmbahnführer Maximilien Aue, ontmoet in Rusland de commandant van het Legioen 'Wallonie', die hem over Degrelle vertelt. Omdat hij niet over militaire ervaring beschikte, hadden de Duitsers geweigerd Degrelle de leiding te geven over de Waalse vrijwilligers. Degrelle diende als gewoon soldaat aan het Oostfront, werd wegens betoonde moed al snel gepromoveerd en blijkt, wanneer Aue over hem hoort, de 'beroemdste onderofficier van ons leger' te zijn geworden.

Tenslotte kwam Degrelle alsnog aan het hoofd van 'zijn' Legioen te staan, nadat het van de Wehrmacht naar de Waffen-SS was overgegaan. Dat leverde hem na 1945 een doodvonnis op. Bij verstek, want anders dan Mussert, Quisling, Pétain of Antonescu wist Degrelle aan zijn vijanden te ontsnappen. Via Noorwegen bereikte hij per vliegtuig Spanje en daar zou hij tot aan zijn dood in 1994 blijven wonen. Op filmbeelden (te vinden op internet) zien we hem, in uniform gestoken, zijn oude ideeën tot eind toe verdedigen, met pathetische gebaren en een retoriek die zich beter leent voor een sportpaleis dan voor een computerscherm.

Een tamelijk potsierlijke figuur, maar zo werd hij destijds niet door iedereen gezien. Hitler zou tegen hem hebben gezegd: 'Als ik een zoon had, zou ik willen dat hij zoals u was'. En zelf was hij ervan overtuigd dat Hergé de stripfiguur Kuifje naar hém had gemodelleerd. *Tintin mon copain* heet het laatste boek van Degrelle, een titel die minder zot is dan hij klinkt, want Degrelle was vóór hij zijn beweging 'Rex' oprichtte journalist geweest en in die hoedanigheid had Hergé hem goed gekend. Er bestaat een foto van Degrelle, waarop we hem naast vrouw en kinderen in een heuse drollenvanger zien staan – inderdaad net als Kuifje.

Een andere foto maakte Jonathan Littell attent op Degrelle. De foto moet op 1 april 1944 zijn genomen, toen Degrelle in Brussel zijn eerste en enige 'overwinningsparade' mocht houden. We zien hem juichend en zwaaiend op een pantserwagen, samen met drie van zijn kinderen, ook al juichend en met de armpjes omhoog. Littell schrijft dat de foto hem een 'geweldig gevoel van afgrijzen' inboezemde. Voor deze fascist waren zelfs zijn kinderen slechts 'middelen', voor hem was niets 'levend'. Littell voegt eraan toe dat dit zijn 'strikt persoonlijke interpretatie' is, maar zij ligt wel ten grondslag aan de studie of het essay *Le sec et l'humide. Une brève incursion en territoire fasciste*, waarin hij de bewuste foto heeft laten afdrucken. Deze 'korte ontdekkingsreis in fascistisch territorium' biedt een verrassend inkijkje in het ontstaan en de inzet van *Les bienveillantes*.

Het gaat niet om een biografie, maar om een onderzoek naar het taalgebruik van Degrelle in diens boek *La campagne de Russie*, geschrevenen onmiddellijk na aankomst in Spanje en voor het eerst gepubliceerd in 1949. Aanvankelijk had Littell zijn essay de ondertitel 'Anatomie d'un discours fasciste' willen meegeven en dat

suggereert meteen wat er zo interessant aan is: hetzelfde als wat er zo interessant is aan *Les bienveillantes*, een van de weinige naoorlogse romans waarin een overtuigde nazi aan het woord wordt gelaten.

Littells Aue, gepromoveerd jurist, is als SD-officier actief betrokken bij de liquidaties van joden, communisten en zigeuners in Rusland; hij behoort tot de daders en die hebben na 1945 voornamelijk gezwegen. Om hem aan het woord te laten heeft Littell de taal van de daders dus grotendeels moeten *uitvinden*. De studie van Degrelles taalgebruik (de tekst van het essay stamt al uit 2002) is hem daarbij behulpzaam geweest.

De tegenstelling in de titel, tussen het 'droge' en het 'vochtige', lijkt in de richting van Lévi-Strauss te wijzen, de structuralist voor wie soortgelijke opposities alle mythologieën bepalen. Maar Littells voornaamste inspiratiebron blijkt de Duitser Klaus Theweleit te zijn geweest, schrijver van de omstreden studie *Männerphantasien* uit 1977. Een psycho-analytisch portret van de fascistische persoonlijkheid, gebaseerd op de analyse van diverse romans en memoires over de pre-fascistische Vrijkorpsen van vlak na de Eerste Wereldoorlog. Zelden is er over het fascisme een wonderlijker boek verschenen, met daarin een hoogst onorthodoxe opvatting van psycho-analyse, die meer verschuldigd is aan Deleuze en Guattari (en hun *Anti-Oedipe*) dan aan Freud.

Volgens Theweleit is een echte fascist nooit aan een zelfstandig 'Ik' toegekomen. Om hem te begrijpen heb je dus niet zoveel aan Freuds Oedipuscomplex, waaruit dat Ik – na overwinning van dit complex – had moeten ontstaan. Theweleit noemt de fascist een 'Nicht-zuende-Geborene': hij is nooit helemaal losgekomen van de moeder en heeft, bij gebrek aan een waarachtig Ik, een extern schild of pantser gevormd, mede via de idealisering van staat, natie en leger, dat hem tegen de altijd dreigende desintegratie moet beschermen. Die bescherming neemt de vorm aan van een extreme vernietigingswil, een permanente agressie tegen alles wat dit 'Ik-pantser' bedreigt, en dat blijkt allereerst 'het vrouwelijke' te zijn, het zachte en het weke, dat zich zowel binnen als buiten de fascist bevindt.

Dat vrouwelijke, men voelt het al aankomen, staat bij Littell gelijk aan het 'vochtige', waartegen de fascist Degrelle zijn 'droogheid' verdedigt. Het gevecht werd niet alleen in de werkelijkheid, maar ook en vooral op papier geleverd. Degrelles taalgebruik is nooit alleen beschrijvend, zegt Littell, het is ook 'operatief', het werkt mee aan de handhaving van dat 'Ik-pantser'. Degrelles clichés en metaforen hebben een bijna fysieke realiteit, en zijn daardoor méér dan alleen beeldspraak. De fascist die 'pal overeind staat' (als een 'i', schrijft Degrelle) tegen de 'Rode vloed' getuigt niet zozeer van een bepaalde ideologie, maar tracht uit alle macht zijn lichamelijke integriteit en zijn geestelijke gezondheid te bewaren. Juist daarin schuilt zijn 'psychose'. Hij is niet klinisch krankzinnig, maar wel beantwoordt hij aan een specifieke psychische conditie, die zijn gewelddadigheid en zijn hang naar autoriteit verklaart.

In *Le sec et l'humide* geeft Littell talloze voorbeelden van Degrelles linguïstische strategie om zijn door de nederlaag van nazi-Duitsland geschonden 'Ik-pantser' te herstellen. Zo is het geen toeval dat Degrelle het echec in Rusland

vooral aan de alom tegenwoordige 'modder' toeschrijft, een 'elementaire' modder waarmee de 'Aziatische' Russen als geboren 'padden' en 'reptielen' veel beter overweg kunnen dan de 'zuivere' Duitsers en Belgen. Ook ogen Russische lijken altijd als een natte, 'krioelende' brij, terwijl Duitse of Belgische soldaten plegen te sneuvelen met behoud van decorum, om daarna zo snel mogelijk uit te drogen of te bevriezen.

Jammer is wel dat Littell zich tot dit ene boek heeft beperkt. Zelf geeft hij toe dat dit het belangrijkste 'zwakke punt' van zijn studie vormt, maar voor een duik in het hele 'Degrelliaanse oeuvre' ontbrak hem naar eigen zeggen de moed. En verder is er natuurlijk nog altijd het werk van Theweleit, die zich in een speciaal voor de gelegenheid geschreven nawoord bijzonder gecoeffeerd toont met deze onverwachte 'hommage' aan zijn dertig jaar geleden gepubliceerde *Männerphantasien*.

Wat men van Littells analyse vindt, staat of valt met wat men van Thewelets analyse vindt. Maar dat put het belang van dit kleine boek toch niet helemaal uit, want misschien wel het meest intrigerend blijft de connectie met Littells eigen meesterwerk *Les bienveillantes*.

Zelfs een vluchtige vergelijking maakt duidelijk dat Degrelle beslist niet als hét prototype van Maximilien Aue heeft gefungeerd. Aue is een aanzienlijk troebeler persoonlijkheid. Een homoseksueel bovendien, terwijl Littell (in navolging van Theweleit) homoseksualiteit en fascisme juist van elkaar loskoppelt. Aan de andere kant: Aue blijkt wel een heel aparte homoseksueel. Hij is het in elk geval niet van huis uit, want eigenlijk houdt hij alleen van zijn tweelingzuster Una, met wie hij in hun beider jeugd een incestueuze relatie heeft onderhouden.

Zijn homoseksualiteit verklaart hij zelf als een poging om zo dicht mogelijk bij zijn geliefde te blijven – door in het seksuele verkeer steeds háár positie in te nemen. Elders krijg je de indruk dat hij inderdaad, precies zoals Theweleit over de fascist schrijft, in een quasi pre-nataal stadium is blijven steken. De obsessionele liefde voor zijn tweelingzuster kan immers ook geïnterpreteerd worden als een nostalgie naar de moederschoot, waarin hij negen maanden samen met haar verbonden was geweest. Niet toevallig droomt Aue op zeker moment van een 'coprofagische autarkie', waarbij Una en hij zich voeden met elkaars pis en poep, van alles en iedereen afgezonderd, net als ooit in de baarmoeder.

In hoeverre dit nog helemaal met Thewelets analyses te rijmen valt, zou ik overigens niet durven zeggen. Littell heeft zich onmiskenbaar door Theweleit laten inspireren (en sommige van de meer bizarre aspecten van zijn roman kunnen zo beter worden begrepen), maar hij heeft ook, zoals het een echte schrijver betaamt, zijn verbeelding de vrije teugel gegund. Thewelets *Männerphantasien* is maar één sleutel tot *Les bienveillantes*. Een andere sleutel is bijvoorbeeld de Griekse mythologie (denk aan Aeschyles' *Oresteia*, waarnaar de titel van de roman – de Franse vertaling van de 'Eumeniden', de wraakgodinnen – verwijst), die wel met Freuds maar niet of nauwelijks met Thewelets opvatting van psycho-analyse in verband staat.

Een tweede kijkje in de keuken van deze bijzondere roman verschaft dezer dagen de bundel *Études*, bestaande uit vier korte verhalen die Littell in de jaren vóór zijn *magnum opus* heeft geschreven. Het zijn echte 'oefeningen', schetsen waarin

naamloze vertellers verhalen over hun verwarde bestaan in vreemde landen die worden geteisterd door oorlog, opstand en burgeroorlog. Bekend is dat Littell vóór zijn keuze voor de literatuur een tijdlang voor humanitaire hulporganisaties heeft gewerkt, onder andere in Bosnië en Tsjetsjenië; deze verhalen lijken aan die ervaringen te zijn ontsproten. Met uitzondering van een tamelijk abstracte Beckett-pastiche gaan ze over de onbestemde liefde van de verteller voor een vrouwelijke collega, die amper notie van hem neemt, en over de manier waarop het wachten tussen twee missies door wordt gedood met vluchtige homoseks – opvallend bij dat laatste is de obsessie met stront (iets vochtigs, nietwaar), die ook Maximilien Aue in zijn nachtmerries parten speelt.

Littell, die als twintig-jarige al een cyberpunk-roman (*Bad voltage*) schreef, door hemzelf nu beschouwd als een 'jeugdzone', probeert in deze verhalen zijn pen uit. Maar het meest opvallend is toch het *contrast* met *Les bienveillantes*. Zijn de verhalen sober, op het kale af (ze herinneren wat dat betreft aan het literaire minimalisme van iemand als Emmanuel Bove), de roman zit propvol met informatie, resultaat van een uiterst gedetailleerde kennis van zaken waaraan een ongelofelijke hoeveelheid research vooraf moet zijn gegaan. Maximilien Aue mag dan, ondanks of misschien ook wel dankzij Theweleit, een niet erg representatieve SD'er zijn, de wereld waarin hij opereert is door het concrete realisme ervan zo overtuigend beschreven dat je onwillekeurig ook de verteller met al zijn eigenaardigheden accepteert.

Alleen een echte schrijver krijgt dat voor elkaar. In de beide boekjes die nu zijn verschenen, krijgen we enig idee op welke manier, stilistisch en inhoudelijk, Jonathan Littell zo'n echte schrijver heeft kunnen worden.

(NRC Handelsblad, 25-4-2008)